

BOGDAN WALCZAK

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Dorota Kozaryn, Agnieszka Szczaus, *Uwagi o języku w dawnych tekstach użytkowych*. Wydawnictwo Grafform, Szczecin 2017, ss. 80

Praca Doroty Kozaryn i Agnieszki Szczaus wypełnia wyraźną lukę w naukowej literaturze językoznawczej na temat tekstów dawnych. Przede wszystkim trzeba stwierdzić, że teksty użytkowe cieszą się umiarkowanym (by to określić możliwie delikatnie) zainteresowaniem badaczy – historyków języka. Wolno sądzić, że źródło tego umiarkowanego zainteresowania tkwi w tym, że polska historia języka jest wciąż jeszcze zdominowana przez model (moim zdaniem pod względem metodologicznym osadzony w paradygmacie pozytywistycznym¹) stworzony przez Zenona Klemensiewicza, autora jedynej rozbudowanej syntezy (kompedium) historycznojęzykowej (Klemensiewicz 1961–1972). W modelu Klemensiewiczowskim decydująca rola źródłowo-materiałowa przypada tekstom artystycznym. Sam Z. Klemensiewicz mocno to podkreślał w programowym artykule *Założenia i zagadnienia historii języka polskiego* (Klemensiewicz 1956). Pisał tam: „W obrębie języka ogólnego zajmiemy się przede wszystkim, głównie językiem literackim. Dlaczego? Po pierwsze, jest to odmiana języka jedynie dostępna badaniu skierowanemu w przeszłość” (Klemensiewicz 1956: 101). To stwierdzenie Z. Klemensiewicza należy rozumieć następująco: inne odmiany językowe albo są udokumentowane (w sensie filologicznym) fragmentarycznie (tak co do zakresu, jak i co do chronologii), albo są udokumentowane nie wprost, pośrednio, tzn. o ich kształcie trzeba wnioskować ze świadectw dostępnych filologicznie. W dalszym ciągu swojego wywodu podkreśla Z. Klemensiewicz historycznojęzykową rolę tekstów artystycznych: „W zakresie języka literackiego najwięcej uwagi przyciąga ku sobie językowe tworzywo literatury pięknej. Dlaczego? Ponieważ daje ono pełnię języka jako środka komunikacji pełni życia człowieka myślącego, czującego, chcącego i działającego” (Klemensiewicz 1956: 102). Doskonałą realizacją tego modelu jest wielka synteza Klemensiewiczowska *Historia języka polskiego*, o której była już mowa wyżej. Przesłanie zarówno tej syntezy (podkreślmy jeszcze raz: jedynej syntezy historycznojęzykowej²), jak i artykułu programowego z roku 1956 (też już była o nim mowa wyżej) jest jasne: historyk

¹ Innego zdania jest Stanisław Dubisz (2010) czy Andrzej Maria Lewicki (2001).

² Opracowanie Jana Mazura (1993) jest adaptacją wątków historycznojęzykowych dla czytelnika – obco krajowca i właściwie przynależy do glottodydaktyki polonistycznej, moje opracowanie, w gwarze studenckiej zwane nieraz „małym Klemensiewiczem” (Walczak 1995) jest tylko próbą (nie mnie rozstrzygać o tym, czy

języka winien się głównie zajmować językiem artystycznym – ze względu na jego rolę kulturotwórczą i ze względu na to, że teksty artystyczne stanowią główną podstawę źródłowo-materiałową dla historyka języka polskiego.

W tym kontekście teksty użytkowe schodzą na drugi plan. Zyskują one wprawdzie na znaczeniu w obrębie innego, nieklemensiewiczowskiego modelu historii języka. Zapowiedział ten model Antoni Furdal w 1966 roku (Furdal 1966). Według A. Furdala historia języka winna obejmować ewolucję wszystkich stylów językowych. Dla tak pojmowanej historii języka powstał *Wybór tekstów do historii języka polskiego* autorstwa Stanisława Borawskiego i Antoniego Furdala z 1980 roku (Borawski, Furdal 1980). Zasadniczo w tym nurcie (metodologicznie komunikatywno-genologicznym) sytuuje się też ostatni, najobszerniejszy (583 teksty!), dwutomowy *Wybór tekstów z dziejów języka polskiego* (Cybulski 2015). Natomiast syntezy (kompedium historycznojęzykowego), opracowanej z tego stanowiska jeszcze nie ma (tzn. prawdopodobnie już istnieje, przygotowana z inicjatywy Stanisława Borawskiego, zespołowa (Łódzko-zielonogórska, jak i najnowszy *Wybór*) synteza komunikacyjno-genologiczna historii języka polskiego, ale jeszcze jej nie ma na rynku księgarskim, w postaci dostępnej dla każdego książki).

Uprzedzając niejako tę syntezę (w której teksty użytkowe najrozmaitszego rodzaju znajdą zapewne poczesne miejsce jako podstawa źródłowo-materiałowa prezentowanych analiz), szczecińskie historyczki języka polskiego, Dorota Kozaryn i Agnieszka Szczaus, przedstawiają pracę o uwagach językowych w dawnych tekstach użytkowych (*Kronice wszystkiego świata* Marcina Bielskiego z 1564 roku i w dwu osiemnastowiecznych encyklopediach, autorstwa Wojciecha Bystrzonowskiego i Benedykta Chmielowskiego (Bystrzonowski 1743; Chmielowski 1745–1746)). Z tych tekstów większego zainteresowania (od strony językoznawczej głównie za sprawą Haliny Rybickiej (1974a; 1974b)) doczekała się tylko *Akademija wszelkiej scyjencyi pełna* Benedykta Chmielowskiego. Literatury lingwistycznej o *Kronicie* M. Bielskiego w zasadzie nie ma w ogóle, o dziele W. Bystrzonowskiego, poza Stanisławem Dubiszem (dwa zarysy biobibliograficzne (Dubisz 1978; 2007)) pisze tylko Agnieszka Szczaus, autorka monograficznego opracowania *Informacji matematycznej* (Szczaus 2013)³.

Praca szczecińskich autorek to książka merytorycznie zasadna, w zamierzonym zakresie wyczerpująca (autorki, zwłaszcza Dorota Kozaryn w odniesieniu do *Kroniki* Bielskiego, wyzyskała chyba w komplecie, przynajmniej gdy chodzi o typy i rodzaje, materiał wypowiedzi metajęzykowych w uwzględnionych dziełach) i doskonale przygotowana. Szczególnie zwraca uwagę (bo to już dziś, niestety, niepowszechnie) znakomite przygotowanie językowe i pisowniowe.

Wysokiego stopnia filologicznej akrybii dowodzi choćby następujący komentarz do *Kroniki* M. Bielskiego: „Użyty przez Bielskiego na oznaczenie znaku alfabetu hebrajskiego leksem *buksttab* lub *bukstaba* (dane językowe nie pozwalają rozstrzygnąć, czy rzeczownik występował w rodzaju żeńskim, czy też męskim) [...]” (s. 20). Istotnie, u M. Bielskiego jest forma liczby mnogiej *bukstaby*, implikująca singularis *buksttab* lub *bukstaba*. Autorka (Dorota Kozaryn) uznała za konieczne dać wyraz tej dwojakiej możliwości, choć

udaną przeróbki z kompendium Klemensiewicza na podręcznik do (okrojonej w programach studiów większości uniwersytetów i akademii) historii języka polskiego.

³ A. Szczaus opracowała leksykę drugiego wydania encyklopedii W. Bystrzonowskiego.

i słowniki (na przykład dodany do antologii Witolda Taszyckiego (Taszycki 1969: 241)⁴), i inne przykłady użycia wskazują raczej na rodzaj męski. Można tu (za wspomnianą wyżej antologią (zmieniając transliterację W. Taszyckiego na własną transkrypcję) przywołać z *Dworzanina* Łukasza Górnickiego: „Aż wdy kiedy Bulgarowie, pożyczwszy buksztabów od Greków i przyczyniwszy ich nieco, a drugie przedziaławszy [mowa tu o genezie cyrylicy⁵– B.W.], poczęli pisać jako tako, jednak przedsię pilnością swoją przyszli k temu za czasem, iż wiele pisma Bożego z łańskiego i z greckiego na swój język przełożyli” (Taszycki 1969: 65)). Dopelniacz liczby mnogiej *buksztabow* zdaje się tu implikować formę liczby pojedynczej *buksztab*. Zdaje się – ale bezwzględnej pewności jednak nie ma (i stąd komentarz autorki dowodzi wysokiego stopnia filologicznej akrybii), gdyż wprawdzie genetywne formy typu *boginiów*, *komisyjów*, *myszów*, *pieśniów*, *trosków*, *wsiów*, *zbrodniów* itp. objawiły się na szerszą skalę dopiero w czasach stanisławowskich i na początku XIX wieku, sporadycznie występowały one jednak już w najdawniejszej polszczyźnie (filologicznie są zaświadczone od XVI wieku). Krótko mówiąc – żeńskiego rodzaju forma *buksztaba* nie jest wykluczona.

Książkę Doroty Kozaryn i Agnieszki Szczaus można polecić przede wszystkim historykom języka polskiego, ale także wszystkim zainteresowanym rozwojem polskiej refleksji o świecie, w szczególności pierwocinami polskiej literatury o charakterze encyklopedycznym.

Bibliografia

- Borawski S., Furdal A., 1980, *Wybór tekstów do historii języka polskiego*, Warszawa.
- Bystrzonowski W., 1743, *Informacyja matematyczna rozumienie ciekawego Polaka świat cały, niebo, i ziemię, i co na nich jest w trudnych kwestyjach i praktyce jemuż ułatwiająca*, Lublin.
- Chmielowski B., 1745–1746, *Nowe Ateny, albo Akademia wszelkiej scyjencyi pełna, na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoryjału, idyjom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erygowana*, Lwów.
- Cybulski M. (red.), 2015, *Wybór tekstów z dziejów języka polskiego*, t. I-II, Łódź.
- Dubisz S., 1978, *Wojciech Bystrzonowski – rys bio- i bibliograficzny (Z dziejów retoryki i dydaktyki polskiej)*, „Prace Filologiczne” XXVIII, s. 333–340.
- Dubisz S., 2007, *Wojciech Bystrzonowski – encyklopedysta i stylista*, w: S. Dubisz, *Język – historia – kultura (wykłady, studia, szkice)*, t. 2, Warszawa, s. 284–291.
- Dubisz S., 2010, *Historia języka polskiego – „wczoraj, dziś i jutro”*, „LingVaria” 5, nr 2 (10), s. 45–57.
- Furdal A., 1966, *Przedmiot i zakres historii języka polskiego*, w: *Studia językoznawcze poświęcone profesorowi doktorowi Stanisławowi Rospondowi*, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 115–122.
- Klemensiewicz Z., 1956, *Założenia i zagadnienia historii języka polskiego*, „Pamiętnik Literacki” XLIII, zes. 3, s. 86–132.
- Klemensiewicz Z., 1961–1972, *Historia języka polskiego*, cz. I-III, Warszawa.
- Lewicki A.M., 2001, *Językoznawstwo polskie w XX wieku*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 619–656.

⁴ Słownik zawiera hasło: *bukstab, buksztab* ‘litera, czcionka’.

⁵ Zob. na ten temat: Walczak 1992.

- Mazur J., 1993, *Geschichte der polnischen Sprache*, Frankfurt am Main-Berlin-Bern-NewYork-Paris-Wien.
- Rybicka H., 1974a, *Nieznany rozdział o języku w „Nowych Atenach” Benedykta Chmielowskiego*, „Prace Filologiczne” XXV, s. 529–535.
- Rybicka H., 1974b, „*Nowe Ateny*” Benedykta Chmielowskiego. *Metoda, styl, język*, Warszawa.
- Szczaus A., 2013, *Leksyka specjalistyczna w „Informacji matematycznej” Wojciecha Bystrzonowskiego z 1749 roku na tle polszczyzny XVIII wieku*, Szczecin.
- Taszycki W., 1969, *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII wieku*, wyd. III, Warszawa.
- Walczak B., 1992, *Pierwszy polski wstęp do filologii słowiańskiej*, w: *XVII Konferencja Młodych Językoznawców: Język. Teoria – Dydaktyka*, red. J. Brzeziński i P. Suder, Zielona Góra, s. 123–132.
- Walczak B., 1995, *Zarys dziejów języka polskiego*, Poznań.